

Cs. Nagy Ibolya

## Könyvhetek, könyvek, kiadók

Mennyivel könnyebb s megnyugtatóbb helyzetben volnánk, ha ez a találkozó<sup>1</sup> akkor, ott és úgy eshetett volna meg, ahogy pár hónapja a reményeink szerint még lehetséges lett volna: egy könyvekkel és látogatókkal zsúfolt könyvtárban, ráérősen nézelődő-lapozgató tömegben – lám, a tömeg utáni vágyunk is feleledni látszik a hadászati kifejezéssel: kényszerű visszavonulás hónapjai után –, egyáltalán: a magyar könyvünnep oly sok éve szokásos nyár eleji, vírusmentes programjaként, ahogy azt a könyvet szerető emberek megszokták, éppen kilencvenegy éve.

Ezen keseregnünk már fölösleges, örülnünk azonban nem, annak, hogy a könyv szeretete – annak ellenére, hogy már évtizedek óta riasztanak a Gutenberg-galaxis, a nyomtatott könyvkultúra végének jóslatai, a nyomtatott könyv halálára utaló víziók –, ezekben a korlátokkal nehezített időkben is csak megteremt a könyvekről való disputák, a könyvekkel való találkozások lehetőségeit.

Ez a mostani, mai azért is fontos, különleges alkalom, mert – bár a dátum szerinti pontos születésnap tavaly volt –, olyan könyvműhelyt köszönhetünk létének immár akkor az ötvenegyedik évfordulóján, a romániai magyar Kriterion Kiadót, amelynek kiadói programja legalább akkora jelentőséggel bír a magyar kisebbség anyanyelvi kultúrájának őrzésében, mint a két világháború közötti Erdélyi Szépmíves Céhé volt.

De néhány szót ejtenünk kell előbb erről a furcsa-speciális könyvhétről is, amely úgy van, hogy mégsincs, vagy úgy nincs, hogy azért mégis van: főképpen digitálisan, online, erre mondják a mai fiatalok, hogy jelentsen ez bármit.

Az első ünnepi könyvhetet 1929. május 12. és május 20. között tartották meg Budapesten, többek között Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Móricz Zsigmond részvételével. A könyvfesztivál ötletét a *Literatura* irodalmi folyóirat főszerkesztője, Supka Géza javasolta a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (MKKE) 1927. június 5-én Miskolcon tartott évi közgyűlésén. Az 1926–1938 között regnáló *Literatura* irodalmi és bibliográfiai folyóiratban, a maga lapjában tehát, Supka Géza bővebb, részletesen kidolgozott javaslatot tett egy évenként megrendezendő könyves eseményre, a *könyv népszerűsítése érdekében*, ebből érdemes néhány gondolatot meghallgatnunk. „Az évnek egyik napján [...] az ország minden városában és falujában könyvnap rendeztessék, amely [...] az írókat és a közönséget közvetlen kontaktusba hozza egymással, hogy ezen a napon egyszer egy évben a könyvírás és a könyvkiadás művészete is kimenjen az utcára, és pedig ingujjban, közvetlen, bohém

<sup>1</sup> A 2020. szeptember 12-i, debreceni könyvünnepen elhangzó előadás szerkesztett szövege.

formában. [...] Gerincét a festői könyvvásár teszi ki, amely a városnak lehetőleg valamely csendesebb terén, amennyire lehetséges, történelmi épületek vagy természeti szépségek keretében folyik le, [...] egyszerűbb, de művészen dekorált polccal, állványokkal, tolóskocsival, ponyvasátorral, bódéval vagy pavilonnal. Kívánatos lenne, ha a nagyobb cégek megfelelően díszes nagy reklámkocsikat – élőképekkel és könyveladással – járatnának ezen a napon. [...] A könyvnap reggelén katonazené vagy régi festői jelmezbe öltözött kürtös heroldok hívják fel a figyelmet a nap jelentőségére.”

Kürtös heroldok már régen nincsenek, s most éppen a szoros, közvetlen kontaktusokat kerüljük a leginkább: de Supka javaslata termékeny talajra hullott. S igaza volt abban: a könyvnap-könyvhét megrendezése közös érdeke volt (s maradt) az íróknak, kiadóknak és könyvkereskedőknek, valamint az olvasóközönségnek, a magyar kultúrának is. Csak ízelítőül néhány cím, adat a sok évtizedes könyvheti-könyvnap kiadásából, habár épp az ilyen adatokat felejt el leginkább és leggyorsabban a hallgató: de az látható, hogy a könyvkiadók új, az alkalomra készített könyvekkel kezdetben nem mindig alkalmazkodtak igazán a könyvhét időpontjához. 1929-ben, az első könyvnapon két, kifejezetten az alkalomra megjelentetett kiadványról tudunk: Móra Ferenc: *Ének a búzamezőkről* és Szabó Dezső: *Az elsodort falu* című műveiről. Felolvasások, találkozók ellenben bővebben akadtak. 1930-ban már öt könyvheti kiadvány született, például Arany *Toldi-trilógiája*, azután Móricz: *Légy jó mindhalálig*, Rákosi Viktor: *Elnémult harangok* című regényei. 1931-ben újra csupán egy mű díszlett az új könyvek polcán, a *Koszorú: Az elszakított országrészek íróinak antológiája*, és tovább: 1932-ben egy, 1933-ban, 1934-ben szintúgy egy-egy kötet, utóbbi, meglepő módon helyesírási tanácsadó: *Így írunk helyesen* (szerk.: Balassa József).

Volt könyvhét, azaz inkább könyvnap, de talán nem egészen Supka Géza elgondolása szerinti. Azután a harmincas évek közepétől megnő egy ideig – még a második világháború előestéjén is – a kiadványok száma. 1935 ötvenöt könyvheti kötet között ott vannak Babits Mihály *Az európai irodalom története 1–2.*, Tamási Áron *Lányok az éjszakában*, Márai Sándor *Egy polgár vallomásai 1–2.* című könyvei. 1936-ban tizenhat újdonság közül válogathattak az olvasók, megjelent például Illyés Gyula *Puszták népe*, Ady Endre *Jóslások Magyarországról (tanulmányok)* című kötet. Még néhány kiadványt említsünk meg: 1937-ből ötvenkilenc kötetet jegyez a szakirodalom, például: Herczeg Ferenc: *Napkelte előtt*; *Gondolatok Nagymagyarországról*, Julier Ferenc: *1914–1918 – A világháború magyar szemmel*, Karinthy Frigyes: *Tanár úr kérem*, Kodolányi János: *Boldog Margit*, Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*, Szabó Zoltán: *A tardi helyzet*, Veres Péter: *Számadás*. 1938 negyvenkilenc, az ünnepi alkalomra szánt könyvei voltak például: Benedek Marcell *A magyar irodalom története*, Harsányi Zsolt *Sacra Corona: A magyar szent korona regénye*, Illyés Gyula *Petőfi, József Attila összes versei és válogatott írásai*, Laczkó Géza *Királyhágó* című művei. 1939-ben negyvenkilenc kiadvány látott napvilágot,

például: Erdei Ferenc: *Kossuth Lajos azt üzenté*, Féja Géza: *Kurucok*, Horváth Jenő: *Felelősség a háborúért és a békeszerződésért*, Illyés Gyula: *Ki a magyar?; Külön világban*, Karinthy Frigyes: *Így irtok ti*, Kodolányi János: *József, az ács*, Kovács Imre: *Kolontó*, Móricz Zsigmond: *Életem regénye*, Cs. Szabó László: *Magyar néző: Napló az európai válságról*, Szabó Zoltán: *Két pogány közt*. Fontos dátum, mert fontos időszak, négyévnvi, 1940–44 között: a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély ismét Magyarország része. Ez idő során igen sok erdélyi szerző műve jelent meg, s főképpen, mint már a megelőző néhány évben is, zömmel történelmi, népismereti, néprajzi, politikai, egy-két fajelméleti, azután a népi írók szociográfiai, magyarságtörténeti, esztétörténeti, kevesebb szépirodalmi témájú, meg a revízió gondolatát dédelgető könyvek. 1940–41-ben közel száz könyvvel köszöntötték a könyvhetet a kiadók, csak néhány példa: Böződi György: *Székely bánja*, Horváth Jenő: *A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja*, Ignác Rózsa: *Anyanyelve magyar, Illyés Gyula összes versei, Juhász Gyula összes versei*, Karácsony Benő: *Utazás a szürke folyón, Magyar gyári munkásság: Szociális helyzetkép* (szerk.: Rézler Gyula), Méhely Lajos: *Vér és faj*, Németh László: *A minőség forradalma*, Veres Péter: *Mit ér az ember, ha magyar?*, Kovács Imre: *A magyar parasztság története*, Györffy István: *Nagykunsági krónika*, Horváth Jenő: *A modern világ kialakulása: 1845–1941, Reményik Sándor összes versei, Sík Sándor összes versei*, Sinka István: *Denevérek honfoglalása*, Szabó Dezső: *Az egész látóhatár*, Székely Mózes: *Zátony*. Érdekesség, ennek Supka Géza igazán örülhetett, örülne: a könyvhetet egyetlen alkalommal, s nem a háború idején, hanem 1957-ben nem tartották csak meg (ebben az évben feloszlatták az Írószövetséget is).

S a mához érve a friss adatok: 2019-ben 312 új, a könyvhétre kiadott mű jelent meg, s itt vagyunk, 2020-ban, ezen az ide-oda csúsztatott-helyezett könyvhéten, most aztán végképpen hiányoznak a díszes, nagy reklámkocsik és élőképek, de mégis: a járvány miatti engedményként a január óta eddig megjelent új kiadvánnyal, összesen 530 művel büszkélkedhet a könyvkiadói világ.

És akkor vissza a „mértékhez”, a választóvonalhoz, választóponthoz: a Kriterion-hoz, amely elnevezés az első kiadóigazgató, Domokos Géza szerint a kiadói program lényegét is tükrözi: „szépen hangzó ógörög kifejezés, ...a régi Hellaszban azt a pontot jelezte, ahol az érték elválik az értéktelentől”. (A kiadó történetével foglalkozó legújabb, sőt, még ropogós könyv, melyet – ez talán meglepő is lehet – nem a Kriterion, hanem a Polis, egy másik romániai magyar kiadó jelentetett meg a Nemzeti Kisebbségkutató Intézettel közösen, Bartha Katalin Ágnes interjúkötete – *Egy nemzetiségi könyvkiadó a diktatúra évtizedeiben 1969–1989* –, a rendszerváltás előtti Kriterion Könyvkiadó tizenhét munkatársával folytatott beszélgetésekből, valamint az ezeket bevezető tanulmányból áll össze: tanulságos olvasmányként.)

A Kriterion előzménye is kiadó volt. Az 1950-ben létesült Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, a névváltoztatása után Irodalmi Könyvkiadó, 1960-tól 1969-ig mű-

ködő romániai állami könyvkiadó vállalat volt. Az Állami Irodalmi Könyvkiadó és az Ifjúsági Könyvkiadó nemzetiségi szerkesztőségének jogutódjaként a Kriterion Kiadó bukaresti központtal és kolozsvári fiókszerkesztőséggel indult, 1969-es születési dátummal, ténylegesen 1970. január 1-jén: meghatározott céljaként a *többynemű nemzetiségi könyvkiadás biztosítása érdekében*. (1970–92 között Dávid Gyula a kolozsvári szerkesztő, kiadóvezető.) Enyedi Sándor dolgozata árnyalja a képet, azt írja (*A romániai magyar könyvkiadás (1944–1989)* című munkájában: „A Kriterion megszületésének pillanata kedvező konstelláció eredménye; ... 1968 nyara – és az azt követő rövid időszak – nem egy távlatokban gondolkodó pártpolitika nyitásának manifesztuma volt, hanem a pillanatnyi zavarodottság és félelemé, amelyre rögtönzött megoldásként a taktikai engedmények módszerét választotta.” Itt most nem részletezhetve ama – politikai – konstellációkat, csak jelezzük: ilyen engedmény több is volt. Például 1970-ben megszületik a Román Televízió magyar nyelvű szerkesztősége, megindul a magyar adás (azután 1985-ben meg is szüntették, a filmanyagát, a területi rádióstúdiók hangarchívum-anyagával együtt egy ó-romániai, munténiai, jilvai raktárba helyezték el, gyors pusztulásra ítélve. 1989 karácsonyáig nem hangzott el magyar szó a román közszolgálati televízióban.) *A Hét* című magyar újság, hetilap is ekkor született Bukarestben (s halt el nyomtatott újságként 2006-ban, Marosvásárhelyen). A zavarodottság és a félelem nyilvánvaló okai az 1968-as csehszlovákiai, a „prágai tavasz” eseményei, a tiltakozó megmozdulások lehettek, voltak leginkább: a pártfőtitkár tarthatott attól, hogy a forradalmi szelek átcsaphatnak a békés Romániába is. De a kedvezménynyújtás nem elhanyagolható észszerűségű mintájával Ceaușescu pártfőtitkár (továbbá államtanács elnök és államfő) az 1971-es, keleti, vietnámi, észak-koreai tapasztalatai, de mindenekelőtt a kínai látogatása során megkedvelt „kulturális forradalom” módszertana, stratégiája és taktikája szolgáltak. Abban a tekintetben is, hogy lassanként, de következetesen a taktikai engedmények visszavonása, az egyre erősödő ideológiai kontrol lesz az új politikai taktika.

Az imént említett interjúkötetről szóló beszámolóban (Gálfalvi Ágnes tollából) olvashatjuk a fentiek megerősítését is. A kötetbeli, az oral history, az elbeszélte történelem módszere alapján megszületett szövegek azt is világossá teszik: a „kor sajátosságainál fogva a visszaemlékezéseken túl kevés forrás áll a kutató rendelkezésére”. Azaz: „utasításos rendszer” volt, ezért a kutató „számos mozzanatnak, döntésnek, nem is fogja megtalálni a leírt változatát” – mondja például az egyik beszélő- emlékező, H. Szabó Gyula, a kiadó jelenlegi igazgatója. Vagy Demény Péter véleménye: „ez a nemzedék minden könyvkultúrája dacára olykor jobban bízott az oralitásban – az kevésbé volt ellene fordítható”. A módszer fontosságát mutatja, hogy az oral history források mellett fel kell, kellene „térképezni az archívumoknak a Kriterionra vonatkozó anyagát – sajnos, a bukaresti szerkesztőség irattára ma már nincs meg.”

De a kiadó megszületett, s a hetvenes és a nyolcvanas években a romániai magyarság egyik legfontosabb szellemi műhelye lett. 1970 és 1989 között összesen 1974 magyar nyelvű művet jelentetett meg, több mint 22 millió példányban. Az 1970-es években a Kriterionnál jelentek meg a romániai magyar irodalom kiemelkedő alkotásai, mint például Bálint Tibor: *Zokogó majom*; Pusztai János: *A sereg*; Sütő András: *Anyám könnyű álmat ígér*; Szilágyi István: *Kő hull apadó kútba*. Elbeszéléskötetek Bajor Andor, Bodor Ádám, Csiki László, Páskándi Géza, Székely János, Vári Attila tollából, Balla Zsófia, Farkas Árpád, Hervai Gizella, Horváth Imre, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Szócs Géza verseskötetei, Kocsis István, Páskándi Géza, Sütő András drámái, a legnagyobb tudományos, nyelvtudományi vállalkozás, a Szabó T. Attila nevéhez fűződő *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* 1975-ben induló sorozata, vagy a jelentős, a fiatal alkotókat bemutató *Forrás*- továbbá a *Téka*-sorozat. A kiadó a romániai nemzetiségek nyelvein: magyar, német, szerbhorvát, ukrán és jiddis, majd 1978 től szlovák és orosz, 1980-tól tatár, 1981-től török, azután a kilencvenes években albán, örmény, cseh, kurd és roma nyelven is adott ki szépirodalmi, társadalom- és természettudományi műveket. 1971-től a *Biblioteca Kriterion* című sorozatban pedig román fordításban a nemzetiségi irodalmak legjavát is bemutatja. Így jelent meg román fordításban Sütő András, Szilágyi István, Szilágyi Domokos, Áprily Lajos, Dsida Jenő, Kuncz Aladár, Kós Károly, Jakó Zsigmond, Benkő Samu és még közel 100 magyar, német, szerb, ukrán, jiddis szerző regénye, novellája, verse, tanulmánya. „*Kirakatintézményként mutogatni lehetett a Kriteriont*” – mondja egy minapi interjúban H. Szabó Gyula: de ez a kirakat, kiváló vezetőjének köszönhetően, alighanem többet mutatott meg a kisebbségi világból, mint amennyit a taktikai engedmény kitalálói – eredendően – szerettek volna.

A viszonylagos, a „kontrollált önállóság” nyújtotta lehetőségeket kihasználó Domokos Géza, a kiadó alapító igazgatója (és vezetője egészen 1990. augusztus 1-ig, utána az RMDSZ alapító elnöke lett) igen jelentős szellemi műhelyeket alakított ki. Domokos 1961-től az Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi részlegének főszerkesztője volt, akkor indultak a *Forrás*, a *Horizont*, a *Téka* és a *Romániai Magyar Írók* sorozatai, s ezeket majd a Kriterion igazgatójaként is életben tartotta. Azután komorodott a helyzet, világosabban szólva gyarapodtak a nemzetiségi diszkrimináció nemegyszer drámai eseményei, az 1985 utáni években pedig (hol voltak már a taktikai engedmények?) csak évi 60-80 művet adtak, adhattak ki: a mából visszapillantva persze ez sem kevés. Domokos Géza önéletrajzi kötetei, s a most megjelent interjúkötet megszólítottjai is részletesen beszélnek arról: milyen, az olvasók előtt többnyire láthatatlan, a kisebbségi közösségre nézve gyakran reménytelen, megalázó csatákat kellett folytatnia e „kirakatintézménynek” a politikai-ideológiai korlátokkal és korlátozottsággal szemben.

Már az igazgatói kinevezés is része volt ennek a lealacsonyító eljárásnak. Ala-

posan tárgyalja ezt a kérdést, mások – például Dávid Gyula (*Látó*, 2011/5. szám) – mellett Kántor Lajos is az 2014-es akadémiai székfoglalójában (*Irodalom és politika (1968–1993) – Domokos Géza és a Kriterion*). A vizsgált mozzanat előzménye az úgynevezett „kettős kötődés” elve és sugallata. „*Domokos 1968 májusában, a Magyar Írószövetség Kritikai Szakosztályának állásfoglalásaként az Élet és Irodalomban közzétett szöveg ismertté válásakor a bukaresti központi magyar napilap, az Előre főszerkesztő-helyettese. Ebben a minőségben, illetve a lap „Vasárnap” című irodalmi-művészeti melléklete szerkesztőjétől a párt elvárja, mint az önállóan megjelenő irodalmi és kulturális orgánumok vezetőitől, hogy szólaljanak meg a politikai súlyúnak ítélt kérdésben, határolódjanak el a magyarországi állásfoglalástól.*” A „kettős kötődés” lényege: a magyarországi írók nyilatkozatban mondták ki, hogy felelősséget éreznek a magyar irodalom határon túli részeiért, egyúttal megfogalmazták: a kisebbségi magyar irodalmak a maguk kettős kötődésével (a többségi nemzet, s magyar íróként az anyaország iránt) alkothassanak hidat a magyarság, Magyarország és (szocialista) szomszédai között. Az elv határozott ingerültséget váltott ki a román pártvezetésből. Egy tanulságosan vallomásos részlet Domokos Géza (több helyen is föllelhető, idézett) önéletrajzi beszámolójából: „*Tudtam már akkor, 1968 nyarán, hogy a nyomásra, politikai és erkölcsi elveim ellenére írott cikk nem válik dicsőséggemre. Méliusz József, Szász János, Bodor Pál a tanúm: tudatosan vettem vállamra a szégyen keresztjét. [...] A morgó, vicsorgó vadat meg kell nyugtatni. Sosem szűnt meg bennem a gyanú, hogy egy év múlva, 1969 decemberében azért neveztek ki a Kriterion igazgatójává, mert azt a cikket megírtam. Azon még gondolkodnunk kell sokunknak, elsősorban nekem: megérte-e? Erkölcsileg bizonyára nem érte meg. [...] Ami két évtizedes kiadói munkámat illeti, az az önzetlen erőfeszítés – a tisztító, szabadító kockázatvállalás lehetőségét és nemegyszer örömét idézem fel – számomra megérte. [...] Amikor most és a jövőben megméretik a romániai magyar író sorsa, aligha lesz bölcs és célravezető lemondani, nem, nem a megbocsátó, de a történelmi megközelítésről. Más szóval: abból a valóságból kiindulva kell megvizsgálni életünket, tetteinket, tévedéseinket, amiben azok megtörténtek. Kérlelhetetlenül, de igazságosan.*” (*Látó*, 1993/2.) Kántor Lajos úgy írja: Domokos „*karizmatikusságának, a felettes hatóságaival szembeni határozott, bár diplomatikus fellépésének, valamint a kiadón belül szinte minden apró részletre irányuló figyelmének és kompromisszumkésztségének volt köszönhető, hogy a cenzúra beavatkozásait sikerült valamelyest csökkenteni.*” Azaz: hogy a Kriterion azzá lehetett, amivé lett: anyanyelvi, kulturális, szellemi centrummá.

Az 1989. decemberi hatalomváltás azután választópont lett a kiadó életében – sok tekintetben.

A romániai magyar kulturális szféra egész intézményrendszerében is komoly, s nem egy esetben gazdasági nehézségeket generáló változások következtek be. A

Kriterion Könyvkiadónak is új problémái adódtak a korábbi cenzurális gátak helyett. Jelentősen emelkedtek a papír- és nyersanyagárak, s a könyvvásárló közönség elszegényedése, a könyvtárak tíz-hússzorosára növekedése, a könyvterjesztők fizetéképtelensége jelentették a legnagyobb gondot. A kiadó előbb az 1989 előtti, a cenzúra által betiltott könyvek kiadásával kísérelt meg újat nyújtani: ezek voltak a „Tiltott Könyvek – Szabadon” kötetek (36 kiadvány akadt fenn az elő- vagy utócenzúrán). 1990 és 1992 között jelentek meg ezek a félretenni kényszerült, ezért vagy azért indexen lévő művek, kéziratok. A romániai *Transzindex* 2020 márciusában interjút készített H. Szabó Gyulával. Az indexen lévő könyvekkel, azaz a rendszerváltozás után szinte azonnali könyvkiadás előzményeivel kapcsolatban az igazgató (korábban a kiadó kolozsvári fiókjának vezetője) arról beszélt: „1990. január első felében már át is vehette a cenzúráról azokat a kéziratokat, amelyeket visszatarítottak, leállítottak, így felmerül a kiadó számára a kérdés, hogy milyen formában adják most már közre ezeket. Januárban sürgető felszólítást kaptak a nagyváradi nyomdától: legyenek szívesek elszállítani a raktáron elheverő könyvállományt, mert tartanak a károsodásoktól. Mint kiderült, egy 1985-ös könyvről volt szó, az Erdélyi Fiatalok – Dokumentumok, vitákról. A teljes példányszám kinyomása után a Kiadói Főigazgatóság leállította és elrendelte a bezúzását. Ezzel a sürgető felszólítással derült ki, hogy a váradi nyomdászok addig tették-vették a raktárban, hogy végül 5 éven keresztül megőrizték. Ezért gyakorlatilag már a forradalom után közvetlenül volt egy kész – ám addig betiltott – könyve a *Kriterionnak*.” Néhány kötet cím is említődik a megkülönböztető jelzéssel ellátott, indexes könyvek közül: Mózes Attila: *Yesterday, Az oroszok hava és egyéb történetek*; Kovács István: *Sipos Domokos. Monográfia, Kolozsvári emlékirók (1603–1720)*; Balla Zsófia: *A páncél nyomai; Aradi vértanúk naplói; Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II. (G–Ke)*; Szilágyi István: *Agancsbozót és barlanghomály*. (Utóbbi föltehetően ideiglenes munkacím lehetett, mert a könyv *Agancsbozót* címmel látott napvilágot).

A kiadó a könyvek szerényebb, olykor kifejezetten szegényes küllemével próbálta az árakat viszonylagosan csökkenteni, saját maga terjesztette a könyveit, így a terjesztői árrés a kiadóé maradhatott. (Később sorra alakulnak majd a kisebb kiadók, ekkor még súlyosabbak a pénzügyi háttérű kézirat-befogadói gondok.)

A könyvműhely jelenéről H. Szabó Gyula igazgató említett interjúszövegéből szemezgetünk: 1997 decemberéig a *Kriterion* a Művelődési Minisztériumnak alárendelt közszolgálati intézmény volt, akkor alakult át állami tulajdonú gazdasági társasággá. 1999 decemberétől magántársaság. Megelőzően furcsa szervezeti képződmény volt a kiadó: „1992-ben a minisztérium átalakítja az állami kiadókat, vagyis jelentős részük átalakul kereskedelmi-gazdasági társasággá. [...] egy kisebb részét a kiadóknak – így a *Kriteriont* is – ezzel szemben megtartották egy újonnan szervezett minisztériumi holdingban, a *Cultura Națională*-ban, amelyeknek a fel-

*adata, Ion Iliescu javaslatára, továbbra is az maradt, hogy gondoskodjanak a kultúráról. Ebben a horizontban a régi könyvkiadás nyomdokain haladtak a kiadók, továbbra is egyetlenegy közös bankszámlával, amit a központ koordinált. »A kiadó megőrizte a maga önállóságát, de milyen önállóság az, amikor nem lehet tudni, hogy mennyi a bevétele és mennyi a kiadása, és nem ő dönt a költségekről sem?« [...] »Az döntött, hogy a nyomdák milyen sorrendben jelentek meg a főkönyvelőnél az ajándék pálinkával – ez ma már humor kategória, de akkor ez a rendszer volt, ebbe kerültünk bele.« Ekkoriban valóban nem volt ideológiai ellenőrzés, cenzúra, de központi-lag osztották a pénzt, és jól elosztani pénzt akkor nem lehetett, főleg nem az akkori bukaresti minisztériumban”.*

A fő profiljuk – mondja H. Szabó Gyula – a tudományos-ismeretterjesztő, de kisebb arányban szépirodalommal is foglalkoznak – ez például alapvetően más kiadói profil, mint volt a rendszerváltozás előtt időszak szépirodalom-központú kiadói szerkezete. Történelmi, irodalomtörténeti, néprajzi, helytörténeti témájú könyveik a legismertebbek. Évente 20-25 címet jelentetnek meg, általában 300–500 példányban. A kiadó alapításától tagja a Romániai Magyar Könyves Céhnek, valamint a Romániai Könyvkiadók Egyesületének (AER). Könyveikkel rendszeresen részt vesznek a bukaresti, a kolozsvári és a marosvásárhelyi könyvvásárokon, a két legjelentősebb magyarországi könyves seregszemlén: az Ünnepi Könyvhéten, valamint a Nemzetközi Könyvfesztiválon. Támogatóik révén könyveik eljutottak más jelentős nemzetközi seregszemlére is. Termékeny az együttműködés a budapesti Európa, Szépirodalmi és Gondolat Könyvkiadókkal, 1990-től az Akadémiai Kiadóval és a pécsi Jelenkorral is. A kiadó léte szempontjából alapvető, hogy sikeresen pályázzanak: a ma már általános kis példányszám nem tarthatná el a kiadót.

Más utat is megjelöl az igazgató, és ez eszünkbe juttatja ismét a Gutenberg-galaxis végének rémálmát: „Sokan nem szeretnek még online olvasni hosszabb szövegeket, de én azt gondolom, hogy ebben lesz a jövő. Sajnálni fogjuk a nyomtatott könyveket, de lassacskán szerintem áttevéődik a hangsúly az e-könyvekre.”

Valamikor biztosan: olvasóként ezt a jövőt nem várjuk annyira.

És címszerűen könyvpéldának, kézbe vehetőnek, ajánlhatjuk is a most bemutatandó hármat, melyekről majd a szerzőjük, szerkesztőjük, a marosvásárhelyi Téka-Bolyai Könyvtár egykori bibliográfusa, majd könyvtárvezetője, a ma már Egerben élő Deé Nagy Anikó beszél – az online térben, kivetítve! S amely könyvek nem csupán tartalmi különlegességükkel, de igényes megjelenésükkel, kivételes szépségükkel is a nyomtatott könyvek iránti olvasói szeretetet, igényt szegezhetik szembe a korszerűen jellegtelen e-könyvek képernyővilágával: *Báró hadadi Wesselényi Kata, a hitben élő református nagyműve* (2017); *Grófi téri Bethlen Zsuzsanna és receptes könyve* (2019); és a legújabb kiadvány: *Teleki Sámuel peregrinációs naplója* (2020).